

INHOUD

Tessa Leuwsha	
Frimangron	7
Duco van Oostrum	
De adem der vrijheid	15
Mitchell Esajas	
Waarom Anton de Kom generatie op generatie blijft inspireren	28
Voorwoord bij de derde druk	39
‘Sranang’, ons vaderland	43
Het tijdperk der slavernij	49
De komst der blanken	51
El Dorado	53
De eerste nederzettingen	56
Het Hollandse bewind	57
De slavenhandel	61
De markt	62
In slavernij	64
De slavin	69
De meesters	71
De straffen	76
Geschiedenis des Vaderlands	82
Van Aerssen van Sommelsdyck (1683-1688)	83
Het gespuis	87
De bostochten	91
Mr. Johan Jacob Mauricius (1742-1751)	95
Gouverneur Crommelin (1752-1768)	102
Gouverneur Nepveu (1770-1779)	104
Boekoe (tot stof vervallen)	104
Het laatste hoofdstuk van het verzet	113

Suriname onder Brits bestuur	115
De grote brand	118
Het lot der ethici	121
Blanke kolonisatie	125
Vechten tegen de bierkaai	129
Gouverneurs op parade	130
De afschaffing der slavernij	133
De vrijheid?	135
De grote uitverkoop	137
Het tijdperk der 'vrijheid'	114
Zo leven wij	143
Het wezen der autonomie	146
Fin de siècle	149
Contractarbeid	152
Vrije arbeid	159
Op jacht naar goud	168
De grote cultures	170
Waar blijven de miljoenen?	171
Resultaten	182
Weerzien en afscheid	187
Noten	203

Tessa Leuwsha

FRIMANGRON

Ik sta voor het geboortehuis van Anton de Kom in de wijk Frimangron in Paramaribo. Het is een hoekpand. Op de stoep staat een gedenkteken waarop in een plaquette een citaat van de beroemde Surinaamse verzetsstrijder is gegraveerd: ‘Sranang, mijn vaderland, eenmaal hoop ik u weer te zien op de dag waarop alle ellende uit u weggewist zal zijn.’ Nog geen vijf meter daarachter staat de houten woning er vervallen bij. Die bestaat uit de begane grond met één verdieping. Grauwe verticale planken hangen schuin aan spijkers, het dak van zinkplaat is deels ingestort. Het luik voor een van de ramen staat open, een gordijn is opzijgeschoven: er woont nog iemand. Ernaast gaat achter een bananenboom een laag huis schuil. Uit een doorgang tussen de woningen komt vanaf het achtererf een magere zwarte man tevoorschijn. Zijn haar en baardje zijn grijs. Hij draagt een t-shirt dat hem te groot is, net als zijn badslippers. In zijn hand houdt hij opgerold in een krant een bloem en gaat ermee op de stoep van het voormalige woonhuis van familie De Kom zitten. Ik ben benieuwd voor wie die bloem bestemd is. Aan mij stoort hij zich niet, zoveel mensen maken foto’s op deze plek.

In de jaren dertig van de vorige eeuw stonden honderden mensen hier te wachten om Anton de Kom te kunnen spreken. Het waren werklozen en arbeiders, die van een schamel loon moesten zien te overleven. Na de afschaffing van de slavernij in 1863 had de Nederlandse overheid in het toenmalige Brits- en Nederlands-Indië contractarbeiders voor de plantages in Suriname geronseld. Met de neergang van de landbouweconomie waren die net als de ex-slaafgemaakten voor werk naar de stad gestroomd. Maar ook in Paramaribo was het armoe troef. Ze hoopten aan het tafeltje op het achtererf ontvangen te worden door de man die met een frisse wind van verzet uit Holland was teruggekeerd.

Cornelis Gerhard Anton De Kom werd in 1898 in Paramaribo geboren. Hij behaalde een boekhouddiploma en werkte enige tijd op

het kantoor van de Balata Compagnie, een bedrijf dat zich bezig hield met de oogst van balata, een soort natuurlijke rubber. De Kom trok zich het zware lot van de *balatableeders* aan, de overwegend creoolse arbeiders die in het verstikkend hete oerwoud de rubberbomen aftapten. Hij nam ontslag, vertrok in 1920 naar Nederland en huwde er de Nederlandse Petronella Borsboom. Als een van de weinige kleurlingen in Nederland kwam hij in contact met nationalistische Javanen, die zich beijverden voor een onafhankelijk Nederlands-Indië: Indonesië. De Kom nam die vrijheidswind over en begon artikelen te schrijven voor *De Communistische Gids*, een blad van de Communistische Partij Holland, destijds de enige politieke partij met een duidelijk antikoloniaal standpunt. Zijn artikelen en ook de revolutionaire strekking van een redevoering vonden hun weg naar de arbeidersbeweging in Suriname. Met name zijn kritiek op het verlagen van het loon van contractarbeiders maakte hem bij die groep populair.

Toen De Kom met zijn vrouw en inmiddels hun vier kinderen eind 1932 per schip terugkeerde naar Suriname om zijn zieke moeder te bezoeken, die nog tijdens hun reis overleed, keken zijn geestverwanten reikhalzend naar zijn komst uit. Op het achtererf van zijn ouderlijk huis richtte hij een adviesbureau op en noteerde nauwgezet klachten van ontevreden Surinamers. Vooral Javanen, die zich tussen andere bevolkingsgroepen achtergesteld voelden, zochten hun heil bij 'Papa De Kom', de bijnaam die zij hem algauw toekenden. De Kom zou hen als een messias terug naar Java leiden was het vurig verlangen. In *Wij slaven van Suriname* zegt De Kom zelf hierover: 'Onder de boom echter, langs mijn tafeltje, passeert de parade der ellende. Paria's met diepe holle wangen. Hongerlijders. Mensen zonder voldoende weerstand. Open boeken om in te lezen het moeizaam vertelde verhaal van onderdrukking en ontbering.' (p. 193) De Kom zou de klachten deponeren bij het koloniale bestuur, maar de onrust die hij veroorzaakte beviel gouverneur Abraham Rutgers geenszins. Op 1 februari 1933 toog Anton de Kom met een groep aanhangers naar het gouvernement. Hij werd gearresteerd op verdenking van het omverwerpen van het gezag.

Vanaf de straat is van het achtererf niets te zien. De zijwand van het huis is met zink dichtgetimmerd, een grote mangoboom rust gedeeltelijk op het dak. Voor het aangrenzende pand aan die kant harkt een vrouw de gevallen bladeren en vruchten bijeen. Ze is ge-

kleed in een roze rokje en een strak truitje, met pet en donkere zonnebril op. Haar outfit heeft ze, zoals veel Surinamers, vermoedelijk gekocht bij een van de goedkope Chinese kledingwinkels die Paramaribo overspoelen. Het kleine deel van de bevolking dat meer te besteden heeft koopt kleding in het buitenland of online. In sommige opzichten lijkt er niet heel veel veranderd tussen het Paramaribo waar De Kom begin vorige eeuw opgroeide en de stad nu. Al wonen de rijken niet meer in de witgroene herenhuizen in het oude stadscentrum, maar in moderne stenen villa's in groene woonwijken zoals Mon Plaisir en Elisabeths Hof.

Dat uitgerekend een volksbuurt als Frimangron een revolutionair als De Kom voortbracht is niet verwonderlijk. Nog in de slaventijd trokken slaafgemaakten die zich hadden weten vrij te kopen naar het toen braakliggende gebied aan de rand van de stad. Daarvoor had voormalig huispersoneel gebivakkeerd in slavenkrotten op de achtererven van de herenhuizen. Frimangron betekent letterlijk 'grond van de vrije mensen'. Aan de lange zandstraten timmerden de nieuwe burgers eenvoudige optrekjes en oefenden een ambacht uit. De Pontewerfstraat was de belangrijkste ader van die buurt. Uit de kleine werkplaatsen klonk het gezaag van timmerlieden en het geklop en getik van schoenmakers, leerlooiers en blikslagers. De vrouwen werkten als was- of strijkvrouw voor de witte en lichtkleurige elite die het in de Nederlandse kolonie voor het zeggen had. In die straat, die begin jaren tachtig naar Anton de Kom zou worden vernoemd, staat ook zijn geboortehuis.

Op de stoep waar de bejaarde man zit zal ook Anton de Kom in zijn jeugd geregeld tijd hebben doorgebracht. Zijn vader was nog slaaf geweest, zijn grootmoeder bracht haar kleinkinderen 'het leed der slavernij' bij, zoals De Kom het verwoordde in zijn felle aanklacht *Wij slaven van Suriname*. Hij publiceerde het boek in 1934, een jaar nadat het koloniale bestuur hem uit Suriname had verbannen.

De Kom kon goed leren en al op jonge leeftijd moet hij het vermogen hebben ontwikkeld onrecht niet als vanzelfsprekend te zien. De kinderen in zijn buurt liepen veelal op blote voeten en gingen gekleed in lompen, na schemering zwierven ze nog rond. Er was een leerplicht, maar weinig ouders beschikten over het geld om aan de schoolbijdrage te voldoen. Laat staan om fatsoenlijk schoeisel en schoolkleding te kopen. Het kostte ouders al de grootste moei-

te hun kroost dagelijks iets als rijst met gezouten vis voor te schotelen. Wie de kans kreeg stelde zijn kind als *kweekje* tewerk: bij een gezin in goeden doen tegen kost en inwoning het huis vegen, het erf harken en met emmers water sjouwen. Kinderarbeid kwam veel voor. Anton de Kom had het zelf vermoedelijk enigszins beter. Zijn vader wist als kleinlandbouwer met zijn lapje grond een inkomen bijeen te scharrelen, daarnaast werkte hij als gouddeilver. De jonge Anton moet wel eens op het statige Oranjeplein zijn geweest, die andere wereld in het stadshart waar het beeld van koningin Wilhelmina voor het voorname gouverneurspaleis stond, al zou de vorstin haar kolonie nooit bezoeken. Onder de tamarindebomen rond het plein flaneerde de gegoede burgerij, uitgedost in wandelkostuum of in lange witte jurken. In Frimangron was iedereen zwart. En dat overwegend nog steeds is.

Op een zondagochtend rijd ik over de Anton Dragtenweg, waar mooie huizen uitkijken over de Surinamerivier, naar de wijk Clevia. Bruynzeelhuizen met tuintjes voor en achter staan er zij aan zij. Ik parkeer voor een pas geschuurd hek. 'Ik ben de poort aan het verven,' had Cees de Kom een beetje buiten adem aan de telefoon gezegd. De 91-jarige zoon van Anton de Kom oogt nog altijd kwiek. Hij laat me voorgaan de trap op naar het balkon. Zijn één jaar jongere echtgenote schudt me al even energiek de hand. Cees de Kom en ik hebben een band. We zijn beide halfbloedjes, met een zwarte vader en een witte moeder. Dubbelbloeden luidt de correcte term tegenwoordig. Als ik Cees bij gelegenheden spreek, zoals die keer bij een filmpresentatie over het leven van zijn vader, laat hij niet na mij op onze overeenkomst te wijzen. Als iets zijn leven heeft getekend dan is het als half te worden beschouwd.

Cees werd geboren in 1928. Hij was vier jaar toen het gezin in Suriname arriveerde. Na de arrestatie van zijn vader trokken betogers op 7 februari 1933 massaal naar het gouvernement om zijn vrijlating te eisen. De politie opende het vuur. Er vielen twee doden en tweeëntwintig gewonden. Ruim drie maanden zat De Kom opgesloten in Fort Zeelandia. Uitgerekend in het fort dat door de Hollanders was gebouwd en waar slavenhouders tegen betaling hun vermeend onwillige slaafgemaakten konden laten tuchtigen. De Spaanse bok, een wrede vorm van marteling, zweepslagen, radbraken of levend verbranden: de Hollandse kolonisator overtrof de En-

gelse en Franse als het ging om het toedienen van lijfstraffen. In zijn cel moet het protestvuur in Anton de Kom verder zijn opgelaaid.

Na zijn gedwongen terugkeer in Nederland hield de inlichtingendienst hem in de gaten. De Kom werd gezien als communist, al werd hij nooit lid van de Communistische Partij. Hij had de grootste moeite om werk te vinden. 'Ik herinner me dat mijn vader altijd zat te schrijven,' zegt Cees, 'met een potlood dat hij uit zuinigheid tot een stompje opgebruikte. Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak ging hij in het verzet en schreef voor de illegale pers. Op 7 augustus 1944 werd hij door de Duitsers opgepakt. Mijn moeder zat uren uit het raam te kijken, hopen dat hij terugkwam. Maar hij kwam nooit. Mijn broer en ik moesten op transport naar Duitsland, werken op een boerderij. Na onze terugkeer konden we weer weg, naar Nederlands-Indië. De orde en vrede daar herstellen, luidde de opdracht. Mijn vader had nog wel met de Indonesische vrijheidsstrijders gesympathiseerd! Ik schreef een verzoek aan de minister van Defensie om niet uitgezonden te worden. Na de bevrijding had mijn moeder nog niets van mijn vader gehoord. Het laatste nieuws was dat hij in het Duitse concentratiekamp Neuen-gamme zat opgesloten. Zonder bericht over hem wilde ik haar niet achterlaten, voerde ik aan, maar de overheid had daar niks mee te maken. Pas in 1950 volgde het officiële bericht: mijn vader was op 24 april 1945 in het kamp overleden.' Cees wijst de voorkamer in. 'En daar in een stoel stierf mijn moeder, ze zakte zo weg. Wij woonden toen al jaren in Suriname, ze was bij ons op vakantie.' Een tijdje geleden vond hij het hoog tijd om zijn eigen memoires te schrijven. 'Al die ballast waarmee je rondloopt.' Hij reikt me een stevige bundel aan, gevat in een ringband. *Twee culturen, één hart* is de titel, daaronder prijkt een tekening van twee ineengehaakte cirkels: de trouwringen van zijn ouders.

'In Nederland schreef je mijn naam gewoon met een K. Ik heb er Cees van gemaakt, vond dat zwieriger, minder Hollands, want in Nederland vond ik niets terug van mijn Surinaamse cultuur.' Als jongetje zat hij een keer met zijn vader in de tram, toen een vrouw knikkend naar Anton tegen haar kind zei: 'Kijk, dat is de boeman. Pas maar op, straks komt-ie je halen.' Er waren ook kinderen die het op Cees gemunt hadden: 'Jij hoeft geen zeep meer te kopen, je bent toch al vies,' riepen ze. En later, nog in Nederland, toen hij voor de PTT werkte, het Staatsbedrijf der Posterijen, Telegrafie en

Telefonie, en met collega's over cultuurverschillen sprak zei een Nederlandse collega onhandig: 'Als ik naar Groningen ga praat ik voor de mensen daar ook met een accent, hoor.' Bij de herbegraving van de resten van zijn vader op 18 augustus 1960 in Loenen, de erebegraafplaats voor oorlogsgevallenen, werden van alle namen alleen die van De Kom niet afgeroepen. Een technisch mankement, was de verklaring. 'Altijd die gemene streken,' verzucht Cees. Steeds de mindere zijn, niet begrepen worden: hij had er geen zin meer in. Zes jaar later vertrok hij met zijn gezin naar het land van zijn vader, met het schip de Oranje Nassau. Dezelfde reis die zijn ouders ongeveer dertig jaar eerder hadden gemaakt. Maar ook in Suriname blijkt het eigene lang niet voldoende gewaardeerd. 'Vrijwel alle boeken die hier gelezen worden komen uit Nederland.' De familie is via een opgerichte stichting eigenaar van het geboortehuis van Anton de Kom. De middelen om het te restaureren ontbreken. De overheid doet er niets aan.

Onder de knoet van Nederland zien uit te komen, dat stond De Kom voor ogen toen hij zijn nu klassiek geworden boek schreef: 'Geen volk kan tot volle wasdom komen, dat erfelijk met een minderwaardigheidsgevoel belast blijft. Daarom wil dit boek trachten het zelfrespect der Surinamers op te wekken.' (p. 82) In 2020, het jaar waarin Suriname 45 jaar onafhankelijk is, zijn die woorden nog altijd van kracht. Met *Wij slaven van Suriname* liep De Kom dan ook ver voor de troepen uit. Niet alleen voor de Surinaamse, ook voor die in Nederland. Het land waarover Nederland meer dan driehonderd jaar regeerde, vormde lang een blinde koloniale vlek. Pas sinds enkele jaren verwerft Suriname een bescheiden plek in het Nederlandse collectieve bewustzijn. Een verandering die niet zonder horten en stoten verloopt. En de geschiedenis komt niet zonder uitwassen. Toen ik in de jaren zeventig in Amsterdam opgroeide, schreef ik in mijn kinderhandschrift een briefje aan de redactie van mijn favoriete meisjesblad *Tina*. Ik was twaalf jaar. Na een complimentje over het blad vroeg ik: Waarom staat er nooit een gekleurd meisje op de kaft? Iedere dag zocht ik in de brievenbus naar een antwoord. Dat ik dat nooit ontving stak me diep.

Het werk van Anton de Kom valt naast enorme zeggingskracht op door de moed waarmee hij misstanden durfde aan te kaarten. Het is een tirade tegen de nuchtere handelsgeest, de gruttersmentaliteit,

waarmee een land en volk werden uitgeknepen. Het is geen mooi verhaal, maar het is wel ons gezamenlijke verhaal. Hollandse voorvaderen zopen, naaiden en martelden er in de kolonie op los, mede uit verveling en frustratie om het saaie plantageleven. Die mate van decadentie was in het eigen strenge vaderland ondenkbaar. De Kom, die zelf in Suriname geschiedenisles kreeg over beroemde Nederlandse zeerovers als Piet Hein en Michiel de Ruyter en die de namen van opeenvolgende gouverneurs, die zijn Afrikaanse voorvaderen in het ruim van schepen hadden ingevoerd uit zijn hoofd moest stampen, tracht tot diep in de psyche van de slavenhouder te dringen. Hij zit hem dicht op de huid en hijgt hem in de nek, zonder ook maar een moment de druk te verminderen. Je kunt De Kom bijna al schrijvend voor je zien, voorovergebogen op het puntje van zijn stoel, het stompje potlood drukkend op het papier. Zijn taalgebruik is lenig, essayistisch en soms lyrisch met verrassende beeldtaal. Gebruikmakend van de gereedschapskist van de schrijver blaast hij zijn werk kleur en emotie in. En nergens vergeet hij zijn achtergrond, zoals trefzeker tot uiting komt in een *odo*, een Surinaams gezegde: de kakkerlak kan zijn rechten niet doen gelden in de bek van de vogel.

Wanneer begon het wegmoffelen van deze geschiedenis eigenlijk? Wie erover begon kon lange tijd rekenen op een betuttelende reactie in de zin van: 'Maar kijk wat de Fransen of Britten deden, of de Afrikanen zelf!' Het is als het weerwoord van de gebruiker van een gestolen goed, eenmaal betrapt wijst die driftig naar de heler en de dief: niet ik, zij! En toch: zonder vraag geen aanbod. Hier en daar worden monumenten opgericht die het leed gedenken en verklarende teksten geplaatst bij standbeelden van in onmin gevallen rolmodellen. Maar omkijken en het eigen monster recht in de ogen staren kost nog altijd moeite.

Wij slaven van Suriname houdt ons ook vandaag de dag nog een spiegel voor. Het boek levert een boodschap over macht versus minderheid, over kapitaal versus armoede. Met gemak vallen er parallellen naar het heden te trekken: de erbarmelijke positie van vluchtelingen in het Westen, ook in Nederland. Chinezen die van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat in winkels staan, in de greep van een kartel. Drugsbendes die in Latijns-Amerika burgers afpersen, vrouwenhandel, kinderarbeid in Aziatische textiel fabrieken. Het zijn steeds systemen die het kader scheppen, daarbinnen doen

individuen er hun voordeel mee. Onderdrukking stoelt ook nadrukkelijk op stereotypering: wij tegenover die vreemde onbekende ander. De opmars van rechtse leiders in de wereld is voor een belangrijk deel op dat wij-zijdenken gebaseerd. De ander is lui of crimineel, of allebei. ‘Willen we meer of minder Marokkanen’ vroeg Geert Wilders. Nog stelliger klonk de campagneleus: Doe normaal of ga weg. *America first*, maar van wie is Amerika eigenlijk? Er spreekt een vermeend recht van eigendom uit die stellingen. De Kom doorzag eenzijdige beeldvorming maar al te goed. Achter het anonieme woord slaaf plaatste hij tussen haakjes ‘onze vaders’. Onze vaders, niet zomaar naamloze wezens.

Welke mensenrechtenactivisten in de wereld na Anton De Kom, Mahatma Ghandi, Martin Luther King, Rosa Parks, Malcolm X en Nelson Mandela zijn er om vanzelfsprekend geachte rechten te betwisten? Klinken tegengeluiden wel luid genoeg? Anton de Kom legde mechanismen achter onvrij zijn bloot. Achter armoede. Daar in ligt ook nu nog de kracht van zijn werk.

Op de stoep van het beroemdste krot van Paramaribo is de bloem van de oude man door de warmte gaan hangen. Hij staat op en sloft op zijn te grote slippers de straat in.

Duco van Oostrum

DE ADEM DER VRIJHEID. WIJ SLAVEN VAN SURINAME ALS LITERATUUR

In Engeland doceer ik Amerikaanse letterkunde, waarbij ik mij richt op Afro-Amerikaanse werken. Er werd me eens gevraagd iets over Nederlandse literatuur te vertellen, waarop ik me afvroeg: zijn er eigenlijk bekende zwarte Nederlandse schrijvers uit de jaren twintig en dertig, de tijd van de *Harlem Renaissance* in de Verenigde Staten, het ontwaken van de Afro-Amerikaanse letterkunde met bekende schrijvers zoals W.E.B. Du Bois, Langston Hughes, Nella Larsen en Zora Neale Hurston? Ik stelde deze vraag aan Nederlandse letterkundigen en kreeg als antwoord: ‘Niet dat ik weet.’

Een uur later zat ik zowat in mijn computerscherm want via Google vond ik wel wat. Op de DBNL-website had ik *Wij slaven van Suriname* gevonden en ik las het in één ruk uit. Waarom kende ik dit werk niet? Hier zag ik de thema’s en stijl van W.E.B. Du Bois terug, de verontwaardiging van Frederick Douglass, de scherpe analyses van Langston Hughes, en de strijd van Harriet Jacobs om haar verhaal kenbaar te maken. En nog wel in mijn eigen Nederlands en over Suriname, Nederlands eigen verdrongen slavernijgeschiedenis.

Mijn verbazing groeide toen ik mij verdiepte in de analyses van *Wij slaven*. Ik werk in een academische context van literaire theorie, met nadruk op het postkolonialisme en Afro-Amerikaanse theorie zoals verwoord in klassiekers van Henry Louis Gates (*The Signifying Monkey*, 1984), Paul Gilroy (*The Black Atlantic*, 1993) en Toni Morrison (*Playing in the Dark*, 1996). Maar *Wij slaven* werd stevast weggezet als een vreemde mengelmoes van geschiedenis, sociologie en een beetje autobiografie, waar De Kom zich ook nog eens een keer uitvoerig baseerde op eerdere werken. *Wij slaven* als ‘echte’ literatuur, nee, dat past dus eigenlijk niet.

Het doet me denken aan de formulering van Du Bois: ‘Between me and the other world there is ever an unasked question: unasked by some through feelings of delicacy; by others through the difficulty of rightly framing it. All, nevertheless, flutter round